

BELETRIE A BOHOSLOVÍ V DIALOGU: JOHN UPDIKE A KARL BARTH¹

Petr Macek

DIALOGUE BETWEEN LITERATURE AND THEOLOGY: JOHN UPDIKE AND KARL BARTH This is an essay on the remarkable relationship of the late American novelist John Updike to the Swiss Protestant theologian Karl Barth. Updike has occasionally admitted his spiritual indebtedness to Barth and the theologian's influence is manifested in some of his novels where he is creatively using Barth's thoughts and insights. And vice versa: In some of his book reviews Updike has proved to be knowledgeable of Barth's theological methods and of the concerns of Christian theology as such. The resulting dialog between the ministry of the Word and the mastership of belle arts is impressive and fruitful. While Updike's use of Barth has been previously noticed and commented by some reviewers, his insightful and critical interpretation of the theologian's efforts and concerns has not yet been fully appraised.

Významný americký spisovatel, literární a umělecký kritik John Updike (1932–2009), držitel mnoha prestižních cen, autor úctyhodné řady románů či románových ság, povídek, sebraných esejů i básnických sbírek (u nás bylo přeloženo nejméně 15 jeho prací) byl zvláštním způsobem poután teologickým dílem švýcarského teologa Karla Bartha. To může leckoho překvapit. I když jeho stěžejní literární díla byla občas protkána mystikou a mytologickou symbolikou, Updike byl v podstatě drsný realista, který si předsevzal věrně zobrazit život a problémy lidí a lidiček ve svém nejbližším okolí. Jeho texty jsou převážně líčením lidských konfliktů, útěků i libidinózních „úletů“ a i ony žánrové či výrazové přesahy jsou především satirou nastavující nám své nemilosrdné hlubinné zrcadlo. (Platí to i o jediném románu, který se dočkal roku 1987 filmové adaptace – *Čarodějky z Eastwicku*.) Updikův román *Dvojice* (*Couples*) z roku 1968 byl označován za „sexuální drasták roku“ a časopis *Time* věnoval autorovi a problému „cizoložné společnosti“ v jednom svém čísle svou titulní stránku a ústřední článek.² Updike ovšem nepsal pro „bulvár“, byl naopak vítaným

¹ Text je výsledkem badatelské činnosti v rámci výzkumného záměru MSM0021620802 – Hermeneutika křesťanské, zvláště protestantské tradice v kulturních dějinách Evropy.

příspěvatelem prestižních periodik jako *The New York Review of Books* a *The New Yorker*, kde mimo jiné napomohl i k věhlasu J. D. Salingera, autora kultovního románu *Kdo chytá v žitě*, jímž byl sám ve svém stylu ovlivněn.

Updike vyrůstal jako většina Američanů v křesťanském kulturním milie, avšak v době, kdy začínal svou spisovatelskou dráhu, procházel akutní duchovní či náboženskou krizí, vyvolanou vědomím pomíjivosti lidského života, a prožil vlastně jakousi konverzi. Ve svých publikovaných vzpomínkách z roku 1989, nazvaných *Rozpačitost* (*Self-Consciousness*), vzpomíná, že jednoho deštivého podzimního dne na něj náhle dolehlo poznání, že za několik desítek let bude on a všichni jeho přátelé po smrti. Co ho zachránilo z deprese byl Karl Barth se svou přímočarou, neapologetickou prezentací křesťanské víry.³ Taková doznání učinil Updike již dříve. Ve své předmluvě ke sbírce *Rozličná próza* (*Assorted Prose*), v níž otiskl mimo jiné i svou pozoruhodnou recenzi Barthova výkladu Anselmova *Fides Quarens Intellectum*, píše, že tento text sepsal „z pocitu dluhu, neboť Barthova teologie byla v jedné chvíli mého života tím jediným, co mě podrželo“.⁴ Zmíněný časopis *Time* cituje o tři roky později Updikovo přiznání, že když psal své první romány, pociťoval „neustálý děs z toho, že pod krásně tvarovaným povrchem lidského těla číhá smrt“. „Byla to“, konstatuje autor článku, „náboženská krize ve vrchovaté míře a trvala několik měsíců. Updike se z ní dostal jen díky přilnutí ke striktní neoortodoxní teologii švýcarského Karla Bartha“.⁵ Co Barth Updikovi poskytl, když to potřeboval, byla intelektuální obrana křesťanství jako přitakání k životu. „Jsem mu velmi vděčný!“ prohlásil Updike ještě o deset let později jako host v jednom zábavném pořadu v americké televizi, a dodal: „Je zábavný, je to zábavný teolog. Všichni tak zábavní nejsou ... Už ho teď nečtu – i když jsem vlastně právě četl knihu o něm. Ale tehdy, když mi táhlo na třicítku a po třicítce, jsem byl dost vylekaný. Vylekaný z toho, že jsem naživu – a Barth nějak ten strach ze mě dostal a umožnil mi žít dál.“⁶

² *Time*, April 26, 1968. Ve většině bibliografických údajů i komentářů vycházím z článků Johna McTavishe, „John Updike and the Funny Theologian“, *Theology Today*, January 1992, s. 413–425, a „The Theological Dimension in John Updike's Fiction“, *Theology Today*, April 2000, s. 66–74.

³ John Updike, *Self-Consciousness: Memoirs*, New York: Knopf, 1989, s. 97. Srov. McTavish, „The Theological Dimension in John Updike's Fiction“, s. 67.

⁴ John Updike, *Assorted Prose*, New York: Knopf, s. ix.

⁵ *Time*, April 26, 1968, s. 74.

⁶ „The Dick Cavett Show: A Conversation with John Updike“, December 1978, přepis televizní relace, s. 10.

Není úplně zřejmé, jak se Updike k Barthovi dostal. V jednom soukromém dopise z roku 1969 píše: „Začal jsem ho číst před deseti lety a ještě stále mám u postele kopii jeho *Komentáře k Římanům*, abych si občas přečetl pár stránek. Rok před Barthovou smrtí jsem mu napsal, abych vyjádřil, jak moc pro mě jeho knihy znamenaly, a jeho sekretářka mi napsala krásný dopis, jak Barth byl touto zprávou udiven. Pochybuji ovšem, že něco ode mne četl ... Svět bude teď po jeho odchodu prázdnější“.⁷ Barth nebyl jediný teolog, jehož dílo Updike dobře znal a mohl je komentovat. Znal i Paula Tillicha a k jeho teologickým láskám patřil i jiný útočný „obránce víry“, Sören Kierkegaard. V roce 1970 napsal (v reakci na Barthův článek o Kierkegaardovi): „Četl jsem Barthovo vyjádření o Kierkegaardovi s velkým zájmem: Jeden z mých teologických hrdinů proklepává druhého, a tak nesměle upozorňuje na jeho základní nedostatky či meze. Barthova napořád pronikavá mysl tu prostupuje do nejhlubších tónin – až to ve mně vzbuzuje u autorů dost vzácný pocit: lásku; člověk ho musí milovat za to, jak dobře píše.“⁸

Updikovo podmanění Barthem je vyjádřeno i v jeho vykreslení několika rozporných postav z jeho románů, které se k Barthovi nějak hlásí: někdy je to farář⁹, jindy profesor teologie¹⁰ ... Sám barthovský apel je však více přítomen v jeho třech ranějších románech, kdy Updikovo prozření bylo ještě čerstvé: *Králíku utikej*,¹¹ *Kentaur*¹² a *O farmě*.¹³ Všechny tři byly přeloženy do češtiny a všechny nás "zavádějí přímo do centra Barthovy smluvní teologie milosti: Jednou je to o odmítnutí milosti, podruhé o jejím přijetí, jednou o vertikální dimenzi smlouvy, jindy o její horizontální dimenzi.

V záhlaví románu *Králíku, utikej!* z roku 1960, prvního z „králíkovské“ ságy, líčící životní etapy protagonisty Harryho Angstroma, je motto z Pascalových *Myšlenek*: „Hnutí milosti; zatvrzelost srdce; vnější okolnosti“.¹⁴

⁷ McTavish, „John Updike and the Funny Theologian“, s. 414.

⁸ Tamtéž, s. 415.

⁹ John Updike, *A Month of Sundays*, New York: Knopf, 1975.

¹⁰ John Updike, *Roger's Version*, New York: Knopf, 1986.

¹¹ John Updike, *Rabbit, Run*, New York: Knopf, 1960. Česky *Králíku, utikej* (přel. Josef Schwarz), Praha – Litomyšl: Paseka, 1980.

¹² John Updike, *The Centaur*, New York: Knopf, 1963. Česky *Kentaur* (přel. Igor Hájek), Praha: Odeon, 1967.

¹³ John Updike, *Of the Farm*, New York: Knopf, 1965. Česky *O farmě* (přel. Libuše Vokrová), Praha: Československý spisovatel, 1973.

¹⁴ Blaise Pascal, *Myšlenky*, Praha: Jan Laichter, 1937, s. 288.

Román pojednává o mladíkovi, přezdívaném „Králík“, otráveném „vnějšími okolnostmi“ svého života: Životodárná milost, ač stále dotírá, k němu špatně proniká. Román končí jeho zoufalým útekem.¹⁵

Duchovní pomoc bližním je v jednu chvíli také tématem rozhovoru dvou duchovních z protagonistova nejbližšího okolí. Jeden z nich připomíná raného Bartha, který vtrhl na teologickou scénu, aby proklamoval boží průlomové zjevení shůry. Na adresu svého mladšího kolegy říká mimo jiné: „Vy si myslíte, že patří k vašemu povolání míchat se do života těch lidí? Je mi známo, co vás teď učí v seminářích: psychologii a podobné krámy. Ale já s tím nesouhlasím. Patrně si myslíte, že je vaší povinností dělat neplaceného doktora, obcházet lidi, ucpávat kdejakou díru, všechno uhlazovat. Já si to nemyslím. To vám podle mého nepřísluší...“¹⁶ „Říkáte úkol. Já tvrdím, že nevíte, co je váš úkol ... V *tom* spočívá váš úkol: učinit ze sebe příklad víry. *Odtud* přichází útěcha: z víry ... Jak tak všude všetečně pobíháte, odbíháte jen od povinnosti, kterou vám svěřil Bůh, povinnosti posilovat svou víru ... A pak, až před nimi v neděli ráno staneme, až před ně tváří v tvář předstoupíme, nesmíme být bédami usouzeni, musíme být naplněni Kristem, *planout* ... Kristem hořet: zapálit je silou své víry. Proto přicházejte! Všechno ostatní ... může dělat a říkat kdokoli. Na to mají lékaře a právníky. ... Nebudte na omylu. Pro nás neexistuje nic jiného než Kristus. Všechno ostatní, všechna tahle úslužnost a agilnost jsou k ničemu.“¹⁷ Není možné za tím neslyšet Barthova slova z přednášky *Slovo boží jako úkol teologie* z roku 1922: „Lidé v zásadě nepotřebují naše objasnění a sdělení ani o mravnosti a duchovním životě, ani o náboženství a zbožnosti, ani o všemožném poznání vyšších světů. To všechno patří k jejich existenci a je to také vtaženo do *nouze* jejich existence, ať už to vědí nebo ne“.

Je to samozřejmě tak trochu parodie Bartha, ale postihuje jádro problému. Je za ním patrný Barthův soud: „K výstavbě své existence se vším, co k tomu patří, nás lidé nepotřebují. To si zařídí bez našich rad, a to lépe, než si obvykle myslíme. Avšak mimo svou existenci a mimo všechny otázky, které s tím jsou spojeny, znají velké Co? K čemu? Odkud? Kam? – to je mínus před celou závorkou, otázka, která ze všech již zodpovězených otázek v závorce dělá znovu otázku. Na tuto otázku všech otázek si neumějí

¹⁵ Název románu je vzat ze stejnojmenné písně, kde králík je vyzván k útěku – z dosahu sedlákovy pušky.

¹⁶ Updike, *Králíku, utíkej!*, s. 156.

¹⁷ Tamtéž, 147n.

dát odpověď a jsou dost naivní, aby předpokládali, že jiní by to dokázali; a proto nás posouvají do naší podivné zvláštní existence, proto nás stavějí na své kazatelny a katedry, abychom tam mluvili o Bohu, o odpovědi na poslední otázku ... K životu nás lidé zjevně nepotřebují, ale zdá se, že nás chtějí potřebovat k umírání, v jehož stínu stojí celý jejich život.“¹⁸

V záhlaví románu *Kentaur* z roku 1965 je jako motto uvedena první část Barthovy antropologické teze uvádějící 9. paragraf jeho *Základů dogmatiky* z roku 1946: „Nebe je člověku nepochopitelným, země pochopitelným stvořením. On sám je stvořením mezi nebem a zemí.“ Teze u Bartha pokračuje: „Smlouva mezi Bohem a člověkem je smyslem a slávou, základem a cílem nebe i země a všeho stvoření.“¹⁹ Neboli: Jsme pozemští tvorové, jsme skrz naskrz samý prach, a přece jsme, díky divu Milosti, zároveň občany nebeského království. V románu představuje tuto kentaurskou (polozemskou a polonebeskou) situaci lidského tvora středoškolský učitel George Caldwell. Ač tento farářský synek není svým ustrojením rozhodně člověk bytostně „duchovní“ ve smyslu pavlovské typologie, je vanutí milosti přece otevřen. Jeho důvěra v Boha (vyjadřovaná spíš žertem) neřeší jeho pozemské problémy, je však jasné, že žije ve spolehnutí na přízeň a bdění nebes: Jeho životní strasti a trýzně ho nedokážou zlomit. V románu testuje tuto skutečnost řada věcí od hrozby rakoviny až po pošramocení jeho pověsti. Updike tu nemoralizuje, jen vypráví (jako vždy) realistický příběh s jeho symbolickými a teologickými přesahy a podtexty. Čtenáři jsou ovšem zváni, aby se ptali, jak je to s jejich vztahem k „nebí“.

Updike, který ještě netuší, že sám jednou rakovině podlehne, ví, že boží partnerství neřeší naše nespočetné problémy, přesto nám umožňuje věřit, že „dobrota přežije“, že milost vrátí našemu životu radost. Nejzřetelněji toto své *centrum securitatis* ventiluje na konci románu, kde se náš učitel rozpomíná na jednu situaci ze svého mládí, když procházel se svým otcem nebezpečnou ulicí. Byla sobota „a dělníci ze sirných hutí se opijeli. Dvojitými dveřmi nálevny se vyvalil jedovatý smích, který jako by destiloval všechnu krutost a rouhání světa, a (on) se podívoval, jak může mít takový lomoz místo pod nebem otcova Boha“. A tu si vzpomíná, že „otec se otočil, zaposlouchal se do smíchu valícího se z nálevny a pak se usmál na syna: ‚Všechna radost náleží Pánu.‘ Bylo to míněno napůl žertem, ale chlapec si to vzal k srdci. *Všechna radost náleží Pánu.* Kdekoli v špíně

¹⁸ Karl Barth, „Boží slovo jako úkol teologie“, in: Karl Barth, *Boží božství a boží lidství: Sedm kratších textů* (Petr Gallus a Jan Štefan), Brno: CDK, 2005, s. 27.

¹⁹ Karl Barth, *Základy dogmatiky* (přel. J. B. Jeschke a J. B. Souček), Praha: SPN, 1952, s. 67.

a zmatku a bídě nějaká duše pocítí radost, tam přijde Pán a přivlastní si ji; do hospod, nevěstinců, školních tříd i zaplivaných, kluzkých uliček, ať jsou jakkoli tmavé, strupaté a zapadlé, v Číně, Africe či Brazílii, všude, kdekoli se naskytne na okamžik pocit radosti, přikrade se Pán a přidá jej ke své věčné říši ...²⁰ Updike nám tu připomíná, že Barth mluvil ke konci své kariéry o evangelické teologii jako o „radostné vědě“. V *Uvedení do evangelické teologie* z roku 1963 říká: „Co Bůh pro člověka chce a co pro něho koná, je dílo plné pomoci a spásy, přinášející ospravedlnění, a proto i mír a radost. Tak je Bůh opravdu Bohem dobrého poselství ... Evangelická teologie celým svým úsilím odpovídá na toto jeho milostivé Ano. Má co dělat ... s ‚Immanuelem‘, s ‚Bohem s námi‘. Jak by to právě pro tento svůj předmět neměla být vděčná a proto *radostná věda*?“²¹

V románu *O farmě* se Updikův zájem přesouvá ze vztahu člověka s Bohem ke vztahu člověka k jeho bližnímu. I tady si zachovává barthovský zřetel, i když epigrafem dílka je tentokrát citát ze Sartra (který se ovšem do českého překladu nedostal): *A tak když jsem ve vsi upřímnosti pochopil, že člověk je ... svobodný tvor, který musí za všech okolností trvat na své svobodě, pochopil jsem i to, že musím trvat na svobodě těch druhých.* Updike neváhá v této psychologické novele aplikovat teologickou etiku, kterou Barth rozvinul v *Církevní dogmatice*. Jde o pasáže ze čtvrtého svazku třetího dílu, kde Barth probírá pod nadpisem „Svoboda ve společenství“ vztah muže a ženy.²² Updike se předtím pokusil popularizovat toto dosti choulostivé Barthovo chápání základní polohy vztahu partnerů různého pohlaví v eseji, který časopis *The New Yorker* – zřejmě z obav z nařčení z kulturního antifeminismu – odmítl. Román *Z farmy* tak podle Updikových vlastních slov vznikl proto, aby obsah onoho eseje nezůstal v šuplíku.²³ Původní text je tu zhuštěn a upraven do podoby kázání, které hlavní protagonista novely Joye Robinson vyslechne jednoho rána při své návštěvě rodinné farmy. Textem kázání je klasické místo z Gen 2,18: „I řekl Hospodin Bůh: Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou.“ Trochu neobratný kazatel se pokouší rozvíjet některé Barthovy pronikavé postřehy z jeho etiky stvoření. Sám k němu dokonce

²⁰ Updike, *Kentaur*, s. 248.

²¹ Karl Barth, *Uvedení do evangelické teologie* (přel. S. Verner a L. Brož), Praha: Kalich, 1988, s. 183.

²² Karl Barth, *Die Kirchliche Dogmatik III/4*, Zollikon-Zürich: Evangelischer Verlag, 1951, s. 127–269.

²³ McTavish, „John Updike and the Funny Theologian“, s. 421.

odkazuje: „Karl Barth ... praví o ženě, že ‚ať s úspěchem či ne, celým svým bytím se dovolává mužovy laskavosti. Neboť laskavost náleží od prapůvodu k jeho odpovědnosti jako muže‘.“²⁴ Updike tu s Barthem trvá na tom, že vlídnost a dovolání se vlídnosti jsou *etické* pojmy, které je třeba pečlivě odlišit od čistě kulturních kategorií. Nejde o dovolávání se nějaké patriarchální kultury. Stvořitel si partnerství lidí rozdílného pohlaví přeje. Nemůžeme ho zničit, můžeme na něm jen sami ztroskotat nebo způsobit ztroskotání jiných. „Vlídnost“, jak ujišťuje venkovský kazatel své posluchače, „žádnou víru nepotřebuje. Je již v samotné povaze božího stvoření, v jeho šíři i v jeho záhybech.“²⁵

V dalších svých románech už Updike barthovská témata takto nerozehrává. Ve svých již zmíněných memoárech říká: „Dnes hlavně svůj život prožívám. Bůh je Bohem živých, i když jeho kněží a exekutoři z něj ve snaze udržet pořádek a dostat svět pod snadnější kontrolu chtějí stále udělat Boha mrtvých, Boha, který život trestá a zakazuje a říká Ne.“²⁶

Updike vyjádřil pochybnost, že by ho Barth kdy četl, avšak v jednom posmrtně publikovaném Barthově dopise do Princetonu z roku 1963 Barth prosí o kopii Updikovy recenze jeho knihy o Anselmovi: „Rád bych věděl, co napsal, a byl bych moc vděčný za kopii jeho článku.“²⁷ Není ovšem známo, zda se Barth k tomuto svým způsobem brilantnímu výkladu a kritice své studie dostal, ani co si o tom myslel. Jindy už Updika nezmiňuje.

Updikova recenze nazvaná „Víra snažící se rozumět“ (Faith in Search of Understanding) je zasvěceným uvedením do různých etap Barthova teologického étosu.²⁸ Začíná citátem z nového vydání sbírky Barthových starších textů *The Word of God and the Word of Man* (Slovo boží a slovo lidské) z roku 1957,²⁹ z níž pochází i většina dalších citátů: „Není žádného přístupu od nás k Bohu ...“. Podle autora je Barth nejpresvědčivějším teologem dvacátého století. K Bohu sami žádným způsobem nemůžeme dospět, ale Bůh může dospět k nám. A to Bůh také učinil – v Kristu biblického zjevení, v tomto Ano, jež je Barthovi základním tvrzením křesťanské zvěsti, vyjádřené mimo jiné i v antinomistické nauce o všezahrnující boží milosti. Důkladnější zpracování onoho „Ano“ se však datuje od první-

²⁴ Updike, *O farmě*, s. 136n.

²⁵ Tamtéž, s. 137.

²⁶ Updike, *Self-Consciousness: Memoirs*, s. 230n.

²⁷ Karl Barth, *Letters 1961–1968*, Grand Rapids: Eerdmans, 1981, s. 139.

²⁸ Recenze byla pod názvem „Faith in Search of Understanding“ otištěna v *The New Yorker* 12. 10. 1963 a její reprint je ve sbírce *Assorted Prose*, s. 273–282.

²⁹ Karl Barth, *The Word of God and the Word of Man*, New York: Harper & Row, 1957.

ho svazku jeho *Církevní dogmatiky*; předtím byl Barth znám spíš svým „Ne!“, vyjádřeným na adresu přirozené teologie.

Mezi tímto „Ne“ a „Ano“ však Barth publikoval v roce 1931 malý spisek *Fides Quaerens Intellectum*, věnovaný slavnému Anselmovu důkazu boží existence. Podle Updika je to text i na teologické dílko neobyčejně suchopárný a obtížný, plný nepřeložených latinských citátů a neprůhledných vět. Barth se Anselma dovolává proto, že jeho „ontologický důkaz“ není závislý na vnějším světě: Anselm dává Bohu jméno a snaží se ukázat, že toto jméno vylučuje možnost boží neexistence. To je podle Bartha také základem autentické teologie: Teologie je průzkumem terénu mezi každým subjektivním *credo* a objektivním *Credo* círve. Bez víry nemá teologie smysl, neboť jejím účelem je „dát věřícím pocit radosti z víry poukázáním na její *ratio*“ – její racionalitu. Nejde tedy o *probare*, ale o *intelligere*.³⁰

Updike ovšem soudí, že namísto věrné interpretace Anselmova záměru a výtěžku Barth ve skutečnosti prezentuje svoji vlastní metodu. Čtenář výkladu čeká v závěru na onen „gigantický přeskok“ z pouhého pojmu existence k jejímu faktu. Zatímco Anselm tento skok provede, Barth, který s ním šel krok za krokem, nikoliv – přesto mluví tak, jako by měl Anselma na své straně. Skutečný Bůh nám nemůže přijít na mysl jako ten, kdo existuje „jen v myslí“. Tak jako „člověk nemůže mluvit o Bohu tím, že mluví o člověku hlubokým hlasem“, tak se nemůžeme modlit k Bohu nebo prostě věřit v Boha, který by byl jen výplodem naší fantazie. Pozitivní propozice boží extra-mentální existence z toho ovšem nevyplývá; ta je tímto negativním důkazem prokázána jen tak, že je ukázáno na absurditu opačného tvrzení. Pozitivní proklamace totiž vychází pouze ze zjevení. Jenom zjevení může k tomu „v myslí“ (*in intellectu*) dodat ono „skutečně“ (*et in re*). Neboli, Anselmův důkaz je jen jakýmsi „umytím nádoby, která je potom naplněna shůry“ (280).

Updike je naproti tomu přesvědčen, že ač Anselm vycházel z víry a z toho, že Bůh je *jiný* než tvorstvo, přesto věřil, že se mu podařilo možnost boží neexistence vyloučit. Proto celou tuto část „Proslogionu“ uzavírá modlitbou díky za to, že nyní „i kdybych snad nechtěl věřit, že jsi, nemohl bych to nenahlížet“ (*si te esse nolim credere, non possim non intelligere*).³¹ Barth naproti tomu pouze připouští, že myšlenka boží neexistence je projevem („divem“) hlouposti. Proto tu mezi středověkým a současným (mezi teologem bez krize a teologem krize) zůstává rozdíl. Propast mezi *credere*

³⁰ Updike, „Faith in Search of Understanding“, s. 276.

³¹ Anselm z Canterbury, *Fides quaerens intellectum* (přel. Lenka Karfíková), Praha: Kalich, 1990, s. 38.

a *intelligere* může překonat jen boží příkaz. Bůh všemi důkazy otřásá. Barth pokládá Anselmovu formuli *quo maius cogitari nequit* („nad co nic většího nelze myslet“) za embargo – zákaz na úrovni prvního přikázání: Bůh se manifestuje svým příkazem nepředstavovat si nikoho většího – a toto embargo je ve skutečnosti „osvobozením myslí“. Podle Updika je zde Barth „bibličtější než bible“.³² Křesťanský věřící, který se probudil ze svého středověkého snu, v němž církev a stát, víra a věda, věci a myšlenky splývají, dostal za vyučenou a byl uveden do svého původního zoufalství. To pochopení, o které usiluje víra, je pro Bartha především pochopením toho, čím člověk a jeho náboženství *nejsou*. Anselmův důkaz jej zajímá v jeho strohé negativitě – v jeho naprosté nezávislosti na „přirozených věcech“. Klíčem k němu je nejspíš to, že nedokazuje nic, a tak „prověřuje (probes) ... prázdnotu a nouzi (nothingness), z níž vychází volání po Bohu“.³³

Kniha o Barthovi, o níž se Updike zmínil v onom televizním pořadu, je nejspíš Barthův životopis od Eberharda Busche z roku 1975.³⁴ Updike jej roku 1976 recenzoval pro *The New Yorker* spolu s právě vyšlou první částí životopisu Paula Tillicha od Wilhelma a Marion Pauckových.³⁵ Tuto recenzi pak zahrnul pod názvem „Spolu na zastávku“ (To the Tram Halt Together) do své sbírky kritik a esejů *Pevnina v objetí* (Hugging the Shore).³⁶ Je to zevrubné a velmi poučené srovnání obou teologů – jejich životní dráhy i jejich díla. Updikův rozbor nevyznívá jednoznačně v Barthův prospěch: „V oblasti démonického a porušeného, hříchu a viny nám Tillich připadá jako křesťansky citlivější ... Tillich přiznává bolest tam, kde si Barth žádnou nepřipouští.“³⁷ Updike připomíná, že oba teologové poskytli svým souvěrcům zcela protichůdné instrukce, které se nicméně vzájemně nevyklučovaly. Oba reagovali na pocit, že se Bůh stáhl z našeho světa. Teologie podporuje víru, která odolává strachu ze smrti, a tito dva teologové i po desetiletí od své smrti prezentují sjednocený obraz – pozitivní a negativní pohledy na problém úzkosti. Updike ovšem nezapomene

³² Updike, „Faith in Search of Understanding“, s. 281.

³³ Tamtéž, s. 282.

³⁴ Eberhard Busch, *Karl Barth: His life from letters and autobiographical texts*, Philadelphia: Fortress, 1975.

³⁵ Wilhelm a Marion Pauck, *Paul Tillich: His Life and Thought* (sv. I), New York: Harper & Row, 1976.

³⁶ John Updike, „To the Tram Halt Together“, in: *Hugging the Shore: Essays and Criticism*, New York: Knopf, 1983, s. 825–836.

³⁷ Tamtéž, s. 833.

na závěr připomenout, že „z Bartha je v kostelech či seminářích stále ještě slyšet dozvuk jeho nebojácnosti, jeho odvážného, encyklopedického a srdečného výkladu božího slova – v opozici proti slovu lidskému.“³⁸

Na jednom místě Updike poznamenává, že Barth toho načetl z krásné literatury hodně a na roli současného spisovatele měl vyhraněný názor. Cituje tu slova, o kterých lze právem tvrdit, že nasvědčují Barthově potenciální sympatii pro Updikovy literární ambice:³⁹ „Chci, aby mi současný spisovatel ukázal v dnešním člověku, mém současníku, toho, kým člověk vždycky je – a naopak, aby mi v tom, kým člověk vždycky je, ukázal mého současníka ... Ten román by mě neměl chtít poučovat, ale měl by mně na bázi portrétu, s nímž mě konfrontuje, dát možnost přemýšlet.“

Ač Updike byl a zůstal křesťanem, nebyl „křesťanským spisovatelem“ v tom smyslu, že by jeho knihy sugerovaly čtenáři výslovně křesťanské poselství. Naopak, věřil, že by měl lidskou situaci líčit s nelítostnou syrovostí a otevřeností a, jak sám říká, svou „základní povinnost vůči Bohu“ vyjádřit tím, že napíše „nejpravdivější a nejsytější knihu, jaké je schop“.⁴⁰ V jednom dopise říká: „Nepředepisuji (čtenářům) vůbec nic, pouze popisuji, kde se nachází boží svět – pokud to dokážu postihnout. Věřím, že vše, co je skutečné, je pravděpodobně boží a určitě užitečné, a v tomto pohledu na věc necítím vůbec žádnou potřebu tvrdit něco specificky křesťanského.“⁴¹ Teologická dimenze je ovšem v jeho líčení lidské situace všudypřítomná a to, že jádrem a specifikem křesťanského vyznání je skandál inkarnace, je mu přirozené a blízké: „Jestliže stojí první článek Kréda, ostatní po něm splývají jako vodopád. To, že Bůh na sebe na nějakém odlehleém místě v určité chvíli vzal formu syrského tesaře, chodil po zemi a svobodně uzdravoval, urážel, povzbuzoval a truchlil, mi s povahou Stvořitele trávy naprosto souznělo.“⁴²

John Updike byl přesvědčen, že víra jako *důvěra* v Boha má v lidském životě nezadatelné místo, a z vlastní zkušenosti věděl, že teologie, která ví o věrohodnosti vlastního *základu* víry, může k posílení této důvěry podstatně přispět. Pro teologii může beletrie, která toto přesvědčení testuje v terénu čtenářsky kontrolované imaginace, představovat nepostradatelnou zpětnou vazbu.

³⁸ Tamtéž, s. 836.

³⁹ Srov. McTavish, „John Updike and the Funny Theologian“, s. 425.

⁴⁰ Updike in Kathryn Lidskoog, *Creative Writing*, Grand Rapids: Zondervan, 1989, s. 164n. Cit. in McTavish, „The Theological Dimension in John Updike's Fiction“, s. 66.

⁴¹ McTavish, tamtéž.

⁴² Updike, *Assorted Prose*, s. 182.